

KESZLER BORBÁLA

Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK, Budapest

NE CSAK HELYESEN – KIFEJEZŐBBEN IS (HASZNÁLJUK AZ ÍRÁSJELEKET)

1. Az intellem (mint a cím zárójeles része is mutatja: Ne csak helyesen – kifejezőbben is) jelen esetben az írásjelek használatára vonatkozik. Persze, az írásjelhasználat kérdései nemigen szokták felkelteni sem a tanárok, sem a diákok érdeklődését. Nagyon unalmas dolognak látszik megtanulni, hogy hova is kell vesszőt vagy esetleg más írásjelet tenni, sőt sokakban felmerülhet az a kérdés is, hogy egyáltalán fontos-e az írásjelekkel kapcsolatos tudnivalók elsajátítása, bár többen Európa-szerte még a legendák segítségével is próbálták az írásjelhasználat fontosságát bizonyítani, például hogy valakit azért akasztottak fel, vagy valakinek az állatát azért ölték meg, mert helytelen írásjelezésű irattal küldték egy másik városba.

Nálunk klasszikus példaként a XIII. században élt János esztergomi érsek Bánk bánnak küldött üzenetét szokták emlegetni. Tóth Béla *A magyar anekdotakincs*¹ című munkájában elmeséli, hogy Albericus barát krónikája szerint a Gertrudis királyné elleni összeesküvők levélben megkérdezték János esztergomi érseket, hogy megöljék-e a királynét. Az érsek egy rejtélyes mondattal válaszolt, melyben egyetlen írásjel sem volt (ez az akkori írásgyakorlatban azonban nem számított ritkaságnak). Ezt a mondatot kétféleképpen lehet írásjelekkel ellátni és értelmezni: 1. *A királynét meggyilkolni nem kell félnetek; jó lesz, ha mind beleegyeznek; én nem ellenzem.* 2. *A királynét meggyilkolni nem kell; félnetek jó lesz; ha mind beleegyeznek, én nem; ellenzem.* – Az összeesküvők az első módon tették ki az írásjeleket, és a királynét megölték.

Természetesen más példákat is lehet hozni arra, hogy az írásjel kitevése vagy elhagyása miatt más a mondat jelentése, például: *Venni akarok egy másik, bőr aktatáskát* [= van már egy aktatáskám, de nem bőrből]. *Venni akarok egy másik bőr aktatáskát.* [= van már egy bőr aktatáskám, de szeretnék venni még egyet]. Vita tárgyát képezi az is, hogy hány írásjelre van szükség. Többre a meglevő írásjeleknél vagy kevesebbre?

Az írásjelek számával kapcsolatban régóta két nézet áll egymással szemben. Az egyik tábor csökkenteni szeretné a kötelező írásjelhasználati szabályokat. Ez a tábor alkotta meg az úgynevezett „könnyű pontuáció”-t, amely nem minden összetett mondat határán követeli meg az írásjel kitételét, például a franciában, az angolban, a dánban, a svédben, a hollandban stb. Vagy e tábor tagjai tiltakoznak sokszor a hivatkozott felkiáltójelek ellen. Olaszországban például U. Ojetti 1924-ben javasolta, hogy számúzzék a felkiáltójelet, „azt a nagy tollbokrétát azon az apró fejen, a dagálynak azt a tördőfését, a retorika alabárdját”.

1 Tóth Béla: *A magyar anekdotakincs*. Gondolat Kiadó. Budapest. 1986. 20–21.

Egyébként Ady korában a modern magyar költők és írók egy része is azt vallotta, hogy a felkiáltójel a hatáskeltés korszerűtlen eszköze. Ezek az írók, költők jobban bíztak a szavaik erejében, mint az írásjelekben. Ady még az olyan indulatszók után sem tett felkiáltójelet, mint *óh, hajrá, hurrá, jaj* stb. Zolnai Béla szerint (1957: 89, 98–100) ki is jelentette egy barátjának, hogy sohasem használt felkiáltójelet.

Hasonlóképpen járt el Kosztolányi is. Az *Esti Kornél*² című novellák egyikében a következő részletet találjuk egyetlen felkiáltójel nélkül: *Jaj, de förtelmes volt ez. Ez a lány szerelmes volt belé. Belé volt szerelmes ezt a kukac, ez a csirke, ez a giliszta. Szerelmes volt belé ez a láb, ez a szem s ez a száj is, ez a borzalmas száj. Vele akart táncolni, övele, azon a trágár gyermekbálon, a bóbítával, az eperszín szalagcsokrával, ez a kis maskara, ez a báli kis rém. Jaj, de förtelmes volt.*

Volt mindig, és van Európában egy ezzel ellentétes tábor is, amelyik azt vallotta (vallja), hogy sokkal több írásjelre lenne szükség. Olyanokra, amelyek kifejezik a haragot, a bizonytalanságot, a szimpátiát, az antipátiát, a csodálkozást, a kétkedést, a gúnyt, a jókedvet stb.

Gáti István (1821) a következő kiegészítő írásjeleket javasolta:

- ❖ ki nyílt virág formát mutat, melly lehet az örvendező szívnek és így a' vidám beszédnek is emblémája,
- ⤴ Meg fordítva ellenkezőt, és így szomorúságot minémű a' hervadó virág.
- ☹ Fejével fel felé álló g betű kis formába, jelentheti a' bátor felemelt fővel ditsekedve való beszédet és fenyegetőt, feddőzöt.
- ☹ meg fordítva le felé fővel, jelentheti a' félénk 's annál fogva alázatos beszédet, kérelmest.
- ❖ mint egyenesen ki nyílt két ágú betű, ki nyílt szívvel való beszédet, tettetés nélkül valót.
- ⤴ meg fordítva, a' tsufofódó beszédet, mint a' melly egyenesen ellenkezik a' ki nyílt szívvel.
- ☹ mint egy fel tartott pohár, melly várja a' bele töltendő bort vagy vizet, bizodalmas beszéd tonusának jele.
- ☹ meg fordítva, mint a' millyen pohárból még az is ki ömlik, a' mi benne van. Jelentheti a' bizodalmatlan beszédnek tónusát.

Hasonló elképzelést fogalmaz meg Ilyés Gyula is: „Ötletesnek – az udvariasság egy fajtájának – tartom, hogy a spanyolok a kérdőjelet a mondat elején is kiteszik, megfordítva. Irigylem a zeneszerzőket, akik a hangjegyek közé annyi árnyaló jelet iktathatnak be, és még a vonal fölé is odaírhatják: *allegro, lento, parlando*. Igen, van, amikor a vesszor, az ütem fölöslegessé teszi a vesszőt, a pontot. Az lenne mégis a boldog kor, ha

2 Kosztolányi Dezső: *Novellák II*. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1957. 57.

szövegünk margójára mi is egyszerűen odakanyaríthatnánk: kacagva, fölháborodva, zokogva. Újítók, korszerű írásjeleket az olvasók fejébe is.”³

A többféle írásjel iránti óhajról Tamkó Sirató Károly így ír az *Új írásjeleket* című versében:

*Légyen
habó-jel
ámulat-jel
dühöngés-jel
könyörgés-jel
vádollak-jel
szeretlek-jel
igényt-tartanék-rád-jel
búcsúztam-jel
szégyelld-magad-jel
tartom-jel
adom-jel
veszem-jel
füttyölök-rád-jel*

Tulajdonképpen ezt az igényt elégítik ki az interneten és az SMS-ekben használatos úgynevezett mosolykódok, emotikonok is, melyeknek felsorolását és funkcióját az internetes szakkönyvek, illetve az ezek nyelvvel foglalkozó szakcikkék már tárgyalják is.

Az írásjelekkel kapcsolatos legfontosabb szabályokat mindenki ismeri: A mondatok végére a mondatfajtának megfelelő írásjelet kell tenni. A tagmondatokat és a felsorolás tagjait írásjelekkel (többnyire vesszővel) kell elválasztani.

2. Az írásjelek kifejező használata

Ha betartjuk az írásjelhasználat szabályait, korrektül járunk el, nem követünk el hibát, de lehet, hogy írásunk nem lesz logikus, áttekinthető; vagy éppen lapos, ha nem élünk az írásjelek adta lehetőségekkel. Az írásjelek ugyanis nem csupán szövegtagolásra szolgálnak, hanem a fontos, lényeges részek kiemelésére, a mellékes mondanivaló lényegteleniségének érzékeltetésére, a figyelemfelkeltésre, az ellentétek kiemelésére, elhallgatásra, a beszélt nyelv sajátosságainak érzékeltetésére.

2.1. A gondolatjel

A gondolatjelnek a párbeszédekben, valamint a közbevetésekben való – mindenki által ismert – funkcióin kívül határos szerepe van a váratlan fordulat és az ellentét kiemelésében,

3 Idézi Grétsy László in: *A mi nyelvünk*. Tinta Könyvkiadó. 2000. 208.

például: *Erőteljes képet adott a társadalomról – a világgéppel adós maradt; Régóta vártam – de hiába; Szeretnék odamenni hozzá – de félek.*

Az újságírók nagyon gyakran kiaknázzák a gondolatjelnek ezt a szerepét a címadásban. Különösen a 90-es években volt kedvelt a gondolatjellel elválasztott határozós szerkezetek használata, például: Délutáni légyottok – rablással⁴; Forró viták – hidegben⁵; Kislány – golyóval a fejében.⁶

Kevesen tudják, hogy lehet gondolatjelet tenni az alany és az állítmány közé is. Erre a jelenségre az ötvenes évektől kezdtek figyelni. Az akkori feltevések szerint a gondolatjel orosz hatásra kezdett terjedni a névszói állítmányú mondatok alanya (vagy alanyi része) és állítmánya (vagy állítmányi része) között, főként a lefordított TASZSZ-hírekben. Szinte mindennap lehetett ilyen mondatokat találni az újságokban: *A terv teljesítése – hazafias feladat. Az erődiplomáciával való próbálkozás [...] – kilátástalan dolog.*

A valóság azonban az, hogy az ilyen gondolatjel-használatnak vannak hagyományai a magyarban is, különösen olyan esetekben, amikor az alanyt vagy az állítmányt ki akarjuk emelni, vagy ha az alany és az állítmány jelentése, hangulata ellentétben áll egymással. Például:

Az az ábránd – elenyészett;

Az a légvár – füstgomoly;

Az a remény, az az ének,

Az a világ – nincs sehol!

(Arany János: *Visszatekintés*)

S álmaimban a valóság

Tövisai – gyenge rózsák.

(Arany János: *A vigasztaló*)

Földi lét – tűnő árnyalak.

(Vajda János: *A Balaton partján*)

Vannak olyan versek, melyek egy egész sor (kötőszó nélküli, gondolatjeles) ellentétre épülnek, például Weöres Sándor *Tíz lépcső* című verse: *Szórd szét kincseid – a gazdagság legyél te magad. / Nyúdd szét díseid – a szépség legyél te magad. / Feledd el mulatságaid – a vígság legyél te magad. / Égesd el könyveid – a bölcsesség legyél te magad. / Pazarold el izmaid – az erő legyél te magad. / Oltsd ki lángjaid – a szerelem legyél te magad. / Üzd el szánalmaid – a jóság legyél te magad. / Dúld fel hiedelmeid – a hit legyél te magad. / Törd át gátjaid – a világ legyél te magad. / Vedd egybe életed-halálod – a teljesség legyél te magad.*

4 *Esti Hírlap* 1985. július 23. 4.

5 *Népszava* 1985. február 18. 11.

6 *Népszava* 1986. október 15. 16.

2.2. A kettőspont

A kettőspontnak még gazdagabb funkciói vannak. A kettőspontról legtöbbször csak azt tudják, hogy a szó szerinti idézet, a felsorolás, az összefoglalás bevezetéseként használható.

Már kevésbé ismert tény az, hogy a kettőspont alkalmas például az ok-okozati viszony hangsúlyozására is. Ok-okozati viszony az általános felfogás szerint okhatározói alárendelésben, valamint következtető és magyarázó mellérendelésben fordul elő. Példa okhatározói alárendelésre: *Félek: nem fogsz eljönni. Örüljtek: megjött a csomag. Mivel esik az eső: otthon maradunk.* – Példa magyarázó és következtető mellérendelő összetételekre: *Nem megyünk kirándulni: esik az eső. Esik az eső: nem megyünk kirándulni.* – De van ok-okozati viszony az elöl álló időhatározói, feltételes és megengedő alárendelésekben is: *Mikor esik az eső: otthon maradunk. Ha esik az eső: nem megyünk kirándulni. Bár esik az eső: elindulunk.*

A kettőspontnak azonban ennél sokkal több funkciója, alkalmazási lehetősége van, például hatásos eszköze a tömörítésnek, vagy jó eszköz a tartalomvárás-tartalomadás hangsúlyozására.

2.2.1. A tartalomadás az alárendelő összetett mondatokban

A tartalomadás problémáját először Hadrovics László vetette fel *A funkcionális magyar mondatok alapjai* című munkájában. Az alárendelő összetett mondatokkal kapcsolatban írt arról, hogy az alárendelő mondatalkotás lényege a tartalomadás (Hadrovics 1969: 194, 235–242). Ez azt jelenti, hogy a bevezető mondat (azaz a főmondat) kijelöl egy keretet, melyet a mellékmondat egy konkrét tartalommal tölt ki.

A tartalomadásnak két típusát különböztette meg: a fogalomszók tartalomadását (1) és a formaszók tartalomadását (2). Formaszóknak ő a névmásokat és a határozószókat, illetve a mai terminológia szerint a határozószói névmásokat nevezte. Példák: 1. „*Látom, hogy dolgozol*”; „*Az volt a terve, hogy vidékre költözik*”; (2) „*Az jött, akit vártunk*”; „*Úgy futott, mintha kergették volna*.”

Elismerte ugyan, hogy ahol a főmondatban a fogalomszók a tartalomváró elemek, ott is vannak mutató névmások („*Ő azt csinálja, hogy éjjel-nappal főz*”). Ilyenkor azonban Hadrovics szerint (1969: 202) a tartalomváró ige melletti névmási vonzat összeolvad az igével, s a függő mondat (azaz az alárendelt mondat) mindig a kifejezés egészének ad tartalmat. – Formaszók tartalomadásáról tehát ő csak akkor beszél, ha nincs tartalomváró szó a főmondatban.

Mint ahogy Hadrovics (1969) és Molnár is (1977) megállapította, az alárendelő összetett mondatokban a fogalomszók közül a főmondatban az igék, a főnevek, a melléknevek és a számnevek alkalmasak tartalomvárás kifejezésére.

Az **igék** általában az érzékelés, észlelés, tudás, érzés, elhatározás, szándék, közlés, cselekvés vagy személytelenül a történés, létállapot, lehetőség stb. jelentések egy-egy szektorába tartoznak (*lát, gondol, mond, megállapít* stb.) (Hadrovics 1969: 212), például:

„Én is érdeklődtem: kinek mi a véleménye.”, „Megállapíthatjuk: jól sikerült a konferencia.”; „Elárulhatom: nincs szükség ilyen magyarázati kísérletre.”

Előfordul, hogy a tartalomadás rejtett, áttételes. Ennek egyik típusa az, mikor a beszélést, közlést testi vagy lelki jelenség kíséri, s kimarad a mondást jelentő tartalomváró ígét tartalmazó tagmondat, s ennek funkcióját teljesen a kísérő jelenség igéje, illetve kifejezése veszi át (vö. Hadrovics 1969: 232–3; Наумович 1983: 236). Példák: „S szétnézett [hogy lássa, hogy], mi zaj van a világban?”⁷ „A komornyik bejött [hogy jelentse; vagy: és jelentette], hogy a fogat előállt”; „De im [!] az öreg egyet pillant, és az asszonyokra fordítja [!] a szemét [és azt rebeget]: Csak már a Pesta jönne!”⁸

A főnevek a megadandó tartalomnak általánosabb, tágabb körét jelölik meg, tehát ezért általában elvont jelentésű szók (pl. *eszme, gondolat, terv, feladat, cél, következmény* stb.) (Hadrovics 1969: 236), például: „Műszaki téren a legnagyobb eredmény, hogy Jedlik Ányos bencés szerzetes tanár 1861-ben feltalálta a világ első dinamóját.”⁹ „Bebizonyosodott a feltevés: hegyvidéken sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy villám csap a közelünkbe, mint a síkságon.”¹⁰ „Ismert tény, hogy az Ural vidékén több mint száz darab keleti eredetű ezüst tálat találtak.”¹¹

A melléknevek és a számnevek (*jó, fölösleges, lehetetlen, lényeges, szörnyű, három* stb.) tulajdonképpen főnévi funkcióban szerepelnek. Legtöbbször a *dolog* szó jelentését is magukban hordják (Hadrovics i. m. 240), például: „A leglényegesebb [dolog]: házi készítésű fűszerkeveréket használjunk a főzéshez.”¹² „A férfiak általában négyféle módon jutnak többbe. Egy: olyan foglalkozást űznek, ami ma aránytalanul fölértékelődött. Kettő: keresetüket tisztességtelen eszközökkel is növelik...”¹³

A diskurzuspartikulák tartalomváró szerepe

Gyakran kezdődik egy (összetett?) mondat a *nézd* szóval. A *nézd* azonban ma már valójában nem tekinthető főmondatnak, hanem csupán diskurzuspartikulának, ugyanúgy, mint a *nos, apropó, na most, tehát, végül is, és tessék, és tényleg* stb. Ezek a kifejezések újabban újra a figyelem középpontjába kerültek. Újabban, hiszen a 70-es, 80-as években a magyar (H. Molnár 1961: 143–154; uő. 1968: 53–65), az angol (Quirk–Greenbaum 1977: 287–294), a francia (Grevisse, 1986: 1581–7), a spanyol (Repilado 1975: 39–40), az orosz (Шведова, Н. Ю. és mts. 1982. II.: 228–231) stb. szakirodalom már foglalkozott velük, s hol módosítószóknak, hol mondatkezdő határozóknak, hol logikai

7 Petőfi Sándor: A nemzethez. In: *Hét évszázad magyar versei II.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1978. 129.

8 Gárdonyi Géza: *Az én falum. II.* Dante Kiadás. Budapest, é. n. 129.

9 Nemeskürty István: *Kis magyar művelődéstörténet.* Szent István Társulat. Budapest. 2003. 126.

10 *Delta* 1985. júliusi szám 40.

11 Hoppál Mihály: *Folklor és hagyomány.* Gondolat Kiadó – Európai Folklor Intézet. Budapest. 2004. 71.

12 *Hétféli Hírek* 1985. július 28. 9.

13 *Nők Lapja* 1985. július 13. 4.

kötőelemeknek, hol bevezető kifejezéseknek stb. tartotta ezeket. (Magam is bevezető szóknak neveztem őket korábban; vö. Keszler 1998: 290–298). – Azóta fejlődött a tudomány, és változtak az elnevezések is. Ma már a nyelvészek diskurzuspartikulákról, meta-szövegbeli operátorokról, konnektorokról, pragmatikai kötőszókról, diskurzusjelölőkről stb. beszélnek. Ezek közül talán a *diskurzuspartikula* elnevezés a legszerencsésebb.

Ezeknek a szavaknak az a jellemzőjük, hogy tartozhatnak közéjük különböző típusú és eredetű szavak (határozószók, módosítószók, kötőszók stb.), melyek diskurzusjelölőként is funkcionálhatnak. Tehát a diskurzusjelölők esetében nem a szófajtság a lényeges, hanem az, hogy ezek olyan lexikai, szemantikai egységek, melyek a kijelentésre való expresszív reagálást fejezik ki; vagy az információ forrására, a gondolatok megformálásának eszközére, eredetére, a beszélőnek a közléshez való viszonyára, a nyilatkozat összefüggésére (az előzménnyel és a következménnyel) utalnak stb., s melyeknek fontos szövegszervező funkciójuk is van, részben amiatt is, hogy áttételesen tartalomváró szerepük is lehet, ugyanis gyakran egyenlő értékűek, vagy kiegészíthetők egy tartalomváró szóval, például: „És mégis [= az az igazság, hogy]: ez az ember [Czuczor Gergely] szinte ismeretlen a mai olvasni szerető közvélemény előtt.”¹⁴ „S ráadásul [azt mondják, hogy]: olyan az elhagyott lány, mint a Csáky szalmája.”¹⁵ „És tényleg [megállapítható]: pásztói Rátholdi »Tar« Lőrinc, Zsigmond király fő-étekfogója 1411-ben zarándokutat tett Írországbán.”¹⁶ „Különb is [az a véleménye, hogy]: ha nem tetszik az apjának, vonja le majd az örökségéből.”¹⁷ „Apropó [= erről jut eszembe]: hol voltál délután?”

2.2.2. A tartalomvárás-tartalomadás egyéb esetei

A tartalomvárás-tartalomadás problémáját Hadrovics László (1969: 235–242) és később Molnár Ilona is (1977: 35–81, 100–105) az alárendelő összetett mondatok alapján vizsgálta, bár Molnár Ilona (a téma kifejezése nélkül) megjegyezte, hogy a tartalomvárás-tartalomadás előfordulhat egyéb szerkezetekben is. A tartalomvárás-tartalomadás előfordulásáról egyéb szerkezetekben vö. Keszler 1990: 142–145 és 2014: 157–167.

Tartalomvárással-tartalomadással tehát nem csupán az összetett mondatok, a diskurzuspartikulákat tartalmazó mondatok, valamint a bekezdések szintjén, tehát mezoszinten találkozhatunk, hanem mikroszinten is, a szintagmák egyes típusainál.

Jellemző például a tartalomadás az alany-állítmányi viszony egyes fajtáira. – A névszói állítmányú mondatok egy részében előfordul, hogy (az elől álló) névszói állítmány tartalomváró szó, mely vagy általános jelentésű, vagy mennyiségjelzős, kijelölő jelzős vagy többesjellel ellátott főnév; de lehet az állítmány középfokú melléknév vagy sorszámnev is. Az alany az állítmány jelentését fejt ki bővebben; lehet tulajdonnév (vagy tulajdonnevek),

14 Nemeskürty István: *Diák, írj magyar éneket I.* Gondolat Kiadó. Budapest. 1983. 427.

15 Szabó Pál: *Szépülő szegénység II.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1978. 178.

16 Nemeskürty István: *Diák, írj magyar éneket I.* Gondolat Kiadó. Budapest. 1983. 47.

17 Szabó Pál: *Talpalatnyi föld.* Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1974. 98.

illetve általában felsorolás; igéből képzett főnév vagy főnévi igenév, például: „E kincs neve: az édes anyanyelv.”¹⁸ „Eredmény: nulla.”¹⁹ „A második: a nagy család kialakulása.”²⁰ „Hiányszakmák: bádogos, eladó.”²¹ „Egy a célunk: a közös bilincset /Összetörni, melyet hordozánk.”²²

A tartalomváró főnevek és főnévi szerkezetek (de a névmások is) betölthetik értelmezős szerkezetben az értelmezett szó szerepét. Ezek jelentését ilyenkor az értelmező konkretizálja, fejti ki bővebben. Például: „Csak egy éjszakára küldjétek el őket: / A pártoskodókat, a vitézkedőket.”²³ „De a nyelvi zsákutcánál még erősebben akadályozta a magyar avantgárd kibontakozását a nem művész ok: a levert forradalom.”²⁴ „A népi gyógyászatban felbukkanó analógiás mágiának két fő típusát különíthetjük el: az érintkezésen és a hasonlóságon alapuló mágiát.”²⁵ „Ezért fel sem merült a kérdés: bontani vagy nem bontani.”²⁶

3. Az írásjelek használata a beszélt nyelv sajátosságainak érzékeltetésekor

Az írásjelek segítségével érzékeltetni lehet például a beszélt nyelv sajátosságait is. Így három ponttal a szövegformálás akadozását, a tépelődést, a hosszú szüneteket.

A beszélt nyelvre és az azt tükröző szépprózára jellemző, hogy a mondatokat, sőt gyakran a tagmondatokat is nem szintaktikai szerkezetük szerint tagolják, hanem lélektani, jelentéstani, stilisztikai okokból az intonáció többszörös lezárásával széttagolják (vannak, akik ezt a jelenséget mondatasadásnak nevezik). Ezt a széttagolást írásban legtöbbször ponttal jelöljük, például: Csak ül. Meg bámul. Mint Pilátus macskája.²⁷ Szeretne már menni. Amoda. Az igazi lakodalomba. Ahol muzsikások vannak, meg ahol lányok vannak.²⁸ El kell zárni a kéményeket és a kályhacsöveket. A vízvezeték. A szívet. A pénztárcát. Az értelmet.²⁹

A széttagoló szövegszerkesztés nemcsak az élőbeszéd szaggatottságának kifejezésére alkalmas, hanem lehet a tréfának és a gúnynak is az eszköze. Ilyenkor, mivel a tréfának a fogalmi fordulatból származó csattanója az eltagolt mondatrészbe vagy mondatrészletbe

18 Jókai Mór: *Prologus*

19 *Népszava* 1984. március 9. 4.

20 Németh László: *Negyven év – Horváthné meghal – Gyász*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1974. 59.

21 *Esti Hírlap* 1984. április 17. 3.

22 Petőfi Sándor: Az erdélyi hadsereg. In: *Hét évszázad magyar versei II*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1978. 157.

23 Gyóni Géza: Csak egy éjszakára. In: *Hét évszázad magyar versei II*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1978. 764.

24 Czine Mihály: *Nép és irodalom I*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1981. 192.

25 Vasas Samu: *Népi gyógyászat*. Kráter Kiadó. Pomáz. 2009. 27.

26 *Népszava* 1983. december 2. 5.

27 Szabó Pál: *Talpalatnyi föld I*. 1974. 166

28 i. m. 158

29 Nagy Lajos: El kell zárni a vízcsapokat! In: *Képtelen természetrajz*. 1980. 157.

kerül, a szünet fokozza a fordulat váratlanságát, a csattanó hatását. Például: *Az egyik elítélt [...] azért tölti itt a szabadidejét, mert megnézte, hogy a felesége mit forgat a fejében. Baltával.*³⁰ *A primás hozzám jön. Lehajol, és a fülembe húzza. A sapkámat.*³¹ *Tudod, ott, fölakasztva aztán himbálództam, kurva huzat volt, elütöttem a tizenkettőt. Igen. Meg a professzor urat.*³² *Két hete járok a barátnőmmel. Pszichológushoz.*³³ – A humor forrása itt az, hogy a hallgató fejében az első mondat értelmezése alapján az egyik, a releváns jelentés realizálódik, de a beszélő a következő mondatban egy fogalmi fordulattal az első mondat igéjének másik jelentéséhez kapcsolja a bővítményt.

4. Az írásjelek mint szimbólumok

A költők és írók olykor merész szóképek, hasonlatok és motívumláncolatok megalkotásához használják az írásjeleket. Például: *E mű meg álljon bevégezetlenül, / Intő rossz annak, aki nagyra tör. / Erőnk s gyöngénknek nagy kérdőjele.* (Madách Imre: Az ember tragédiája. IV. sz.); *Sóvárgom a halált, / bonyolult fogalmazású sorsom / felkiáltójelét, / a végső nagy igent* (Váci Mihály: Sóvárgom a halált).

*Itt egyensúlyozok
Egy gondolatjelen,
Nem kérdés: „Átérek-e valahára...”!
Egy hídfő már amott
Olyan szilárdan áll.
(Tandori Dezső)*

5. A kérdés összetett volta miatt csupán néhány példát mutattam be az írásjelek színes, kifejező használatával kapcsolatban. Ezért a mondandóm végére leginkább a három pont illene. Lehet azonban, hogy jobb lett volna megfogadnom a Czigány Lóránt³⁴ írásában szereplő öreg papnak a tanácsát, aki a novíciusokat az írásjelezésre oktatta a három pontról a következőket mondta: „A három pont a legnagyobb gyarlóság, a bűn melegágya. Sunyi és alattomos módon arra utalunk vele, amiről egyébként hallgatunk. [...] Fiatal testvéreim, az Úrban! Ha három pontot akartok tenni a szövegbe, azonnal vonuljatok vissza a cellátokba, zúdítsatok a nyakatokba egy kupa hideg vizet, vegyétek elő a korbácsot, s azzal addig ütlegeljétek magatokat, amíg a három pont utáni vágy le nem csillapodik lelketekben. Csak utána ragadjatok ismét pennát...”

30 Boncz Géza: Levél a hosszú büntetésből. In: *Rádiókabaré. Válogatás.* 1984. 344.

31 Uő. Hurrá, itt a jó idő! In: *Rádiókabaré II. Válogatás a Rádió Kabarészínházának műsorából.* 1978. 96.

32 Hofi Géza: Tiszta örültek háza. In: *Rádiókabaré. Válogatás.* 1984. 239.

33 *Showder Klub* 2013. augusztus 29.

34 Czigány Lóránt: A központozás ars poetikája. *Kortárs* 44/7: 46.

Irodalom

- Gáti István 1821. Elmélkedés a' magyar dialectusról, lexiconról, és helyesírásról. In: *Jutalomfeleletek a' magyar nyelvről, a' Magyar Nemzeti Museum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire*. II. kötet. Kiadta: Horváth István. Trattner János Tamás betűivel. Pest.
- Grevisse, Maurice 1986. *Le bon usage. Grammaire française*. Duculot. Paris–Gembloux.
- Haader Lea 2006. Az alárendelő összetett mondatok. In: Keszler Borbála (szerk.) *Magyar grammatika*. 5. kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 472–530.
- Hadrovics László 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Keszler Borbála 1990. Tartalomváró szavak és kifejezések grammatikai és szöveggrammatikai szerepe. In: Havas Ferenc – Horváth Katalin – Ladányi Mária (szerk.): *Emlékkönyv Zsilka János professzor hatvanadik születésnapjára*. Budapest. 142–145.
- Keszler Borbála 2014. Tartalomvárás-tartalomadás mezo- és mikroszinten. In: Kugler Nóra – Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *A megismerés és az értelmezés konstrukciói*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 157–167.
- Keszler Borbála 1998. Bevezető szók és kifejezések. In: Zoltán András (szerk.): *Nyelv – stílus – irodalom. Emlékkönyv Péter Mihály 70. születésnapjára*. Budapest. 290–298.
- H. Molnár Ilona 1961. Egy sajátos határozó alakú mondatrészről. In: Sulán Béla (szerk.): *Nyelvtani tanulmányok*. Tankönyvkiadó. Budapest. 143–154.
- H. Molnár Ilona 1968. *Módosító szók és módosító mondatrészek a mai magyar nyelvben*. Nytud. Ért. 60. Akadémiai Kiadó. Budapest. 3–90.
- Molnár Ilona 1977. *A tartalmatlan hogy kötőszós összetett mondatok típusai szemantikai szempontból*. NytudÉrt. 94. sz. Akadémiai Kiadó. Budapest. 3–108.
- Наумович, А. Н. 1983. Современная русская пунктуация. Минск. Высшая Школа.
- Quirk, Randolph – Greenbaum Sidney 1977. *A University Grammar of English*. Longman. London.
- Repilado, Ricardo 1975. *Dos temas de redaccion*.² Editorial Pueblo y Educación. Habana.
- Шведова, Н. Ю. – Арутюнова, И. Д. – Бондарко, А. В. – Иванов, Вал. Вас. – Лопатин, В. В. – Улжанов, И. С. – Филин, Ф. П. 1982. Русская грамматика II. Академия Наук, Москва.
- Zolnai Béla 1957. *Nyelv és stílus*. Gondolat Kiadó. Budapest.